

Українська національно-демократична революція 1917-1920 рр.

1. Українська Центральна Рада та її боротьба за владу.
2. Гетьманат та Директорія.
3. Україна в радянсько-польській війні. Кінець визвольних змагань та їх уроки.

Попередня лекція закінчилась тим, що Лютнева буржуазно-демократична революція спричинила піднесення національно-визвольного руху на Україні. Дана тема, сьогоднішня лекція охоплює великий матеріал про хід і результати подій від лютого 1917 р. по 1921 рік.

1. Українська Центральна Рада та її боротьба за владу.

Після повалення самодержавства в Російській державі, до складу якої входила Україна, утворилося дві влади: Тимчасовий уряд і його органи на місцях та Ради робітничих і солдатських депутатів. В Україні крім них була ще й Центральна Рада, тобто встановилось не двовладдя, а тривладдя.

Тимчасовий уряд виражав інтереси здебільшого поміщиків, буржуазії та вищих чиновників, Ради – здебільшого робітників, селян бідних службовців. Тимчасовий уряд і Ради захищали інтереси класів. На відміну від них Центральна Рада виражала інтереси різних класів української нації, національні інтереси. Національні інтереси в першу чергу і головним чином. В цьому розумінні боротьба Центральної Ради за владу була проявом національно-визвольної революції, відродженням української державності.

Фактичний матеріал про діяльність Центральної Ради вивчіть самостійно. Зверніть особливу увагу на такі головні моменти.

Центральна Рада була утворена 4 березня, а вже 15 березня її головною було обрано Грушевського. Основну частину Центральної Ради склали представники соціалістичних партій, які підтримували національно-автономний рух. Як сказав ідеолог Центральної Ради В.Винниченко, вони стояли за соціальне визволення від великих землевласників і крупного капіталу і за національне визволення.

В квітні в Києві відбувся “Український національний конгрес”, де були представники українців з усієї Російської держави. Конгрес підтримав Центральну Раду і поставив вимогу широкої національної автономії України у складі демократичної Росії. В травні відбулися військовий та селянський з'їзди, які теж підтримали Центральну Раду і вимогу автономії.

12 червня Центральна Рада виступила з I Універсалом (звернення до народу, що має силу закону, в якому проголошувалась автономія. Тимчасовий уряд автономії України не визнав. 28 червня Центральна Рада

утворила Уряд України – Генеральний Секретаріат на чолі з В.Винниченком.

4 тис. солдатів-українців вимагали, щоб їх визнали українським полком ім. Полуботка. Але Центральна Рада відмежувалась від тих. Полуботківців розстріляли вороги української незалежності вірні Тимчасовому уряду війська.

На початку липня Центральна Рада прийняла II Універсал, в якому заявила про згоду чекати затвердження автономії України Всеросійськими Установчими зборами, які скликались на листопад 1917 року. I Всеукраїнський робітничий з'їзд 11-14 липня 1917 р. висловився за негайне здійснення широкої автономії.

З загальноросійських політичних сил за автономію України виступили більшовики. Але їхні сили на Україні спочатку були слабкими, оскільки в лютому нараховувалось лише 2 тис. чол. Але партія швидко зросла і в липні об'єднувала вже більше тис. чол.

3 липня 1917 року Тимчасовий уряд розстріляв у Петрограді спрямовану проти нього багатотисячну демонстрацію під більшовицькими лозунгами. Двовладдя скінчилось. Центральна Рада підтримала Тимчасовий уряд. Голова Генерального секретаріату Винниченко заявив, що якщо більшовики захоплять владу, Україна не дасть хліба і відділить Україну від Росії.

Встановивши своє повновладдя в Росії, Тимчасовий уряд намагався поширити його на Україну. 17 серпня він визнав Генеральний секретаріат урядом України, але підвладним не Центральній Раді, а тому, Тимчасовому уряду. 10 представників українських більшовиків ввійшли до складу Центральної Ради з метою боротись з Тимчасовим урядом. Більшовицька партія всієї Росії на своєму VI з'їзді взяла курс на повалення Тимчасовому уряду. Створювалась Червона гвардія.

Відчайдушну спробу захопити владу в Росії в серпні зробили монархісти-прибічники відновлення поваленого в лютому царизму. Заколот, очолений генералом Корніловим, зазнав краху. Боротьбою з Корніловим та його поразкою скоротились більшовики. Їхня Червона гвардія дуже швидко зростала і в жовтні нараховувала майже 200 тис. чол., в т.ч. близько 30 тис. на Україні.

25 жовтня, 7 листопада за новим стилем 1917 року кероване більшовиками збройне повстання в Петрограді повалило Тимчасовий уряд. В чому була сила більшовиків? Змученій війною, голодній країні, де більшість населення було безземельним і малоземельним селянством, більшовики обіцяли негайно дати мир, хліб і землю. Вони були прекрасно організованою, суворо дисциплінованою партією однодумців.

З'їзд Рад, на якому з 600 делегатів було більше як 100 з України, проголосив радянську владу. Тому більшовики України вважали, що повинна поширюватись і на Україну. Але практично вона поширилась лише на Донбас. В Києві влада перейшла до Центральної Ради. Вона

засудила збройне повстання в Петрограді, не визнала радянської влади та її уряду Ради Народних Комісарів на чолі з Леніним, вождем більшовиків. Українські більшовики вийшли з Центральної Ради.

Центральна Рада видала III Універсал, який проголошував автономну Українську Народну Республіку – УНР в складі єдиної Російської Республіки. Центральна Рада звернулася до антирадянських урядів, що виникли в окремих регіонах Російської держави з пропозицією створити новий федеративний уряд Росії.

Уряд Радянської Росії надіслав до Києва ультиматум в якому вимагав від Центральної Ради визнати радянську владу на Україні, не допомагати антирадянським силам. Це була вимога до Центральної Ради віддати без супротиву владу більшовикам. Центральна Рада відкинула ультиматум. Уряд Радянської Росії ухвалив рішення вважати Центральну Раду в стані війни з Росією, тобто Ленін сам собі від імені України оголосив війну.

До всеросійських Установчих зборів більшовики на Україні одержали лише 10 % голосів. 17 грудня вони скликали з'їзд Рад у Києві, куди надіслали 100 делегатів. Центральна Рада на цей з'їзд закликала своїх прибічників. Тих з'явилося більше 2 тис. Більшовики делегати покинули з'їзд і переїхали в Харків, де гарнізон Центральної Ради перейшов на бік більшовиків і вони встановили свою владу.

В ті ж дні в Харкові проходив скликаний більшовиками з'їзд Рад Донецько-криворізького басейну. Делегати, що прибули з Києва, об'єдналися з ним і оголосили себе Першим Всеукраїнським з'їздом Рад. З'їзд проголосив радянську владу в Українській Народній Республіці і оголосив війну Центральній Раді. Це була громадянська війна – братовбивча війна між громадянами однієї держави, в якій лютими і непримиренними ворогами стають сини однієї Батьківщини, однієї матері діти.

На цей час у розпорядженні Центральної Ради було всього 15 тис. вояків. Ще влітку їх було 300 тис. Але до грудня вони або перейшли на бік більшовиків, або розійшлись по домівках. Червона гвардія української радянської влади мала 120 тис. бійців. Ними командували Ю.Коцюбинський і В.Приймаченко. До того ж вони одержали допомогу від Леніна в 12 тис. чол. На чолі з талановитим командувачем Антоновим-Овсієнком.

Радянські війська пішли на Київ. Загони Центральної Ради, якими командував Симон Петлюра були розбиті. В самому Києві проти Центральної Ради вибухнуло повстання робітників. Під Крутами загинуло 3 сотні юнаків, які прикривали Київ з півночі від наступу червоних. Цих дітей вашого віку старшокласників і студентів навіть не встигли навчити тримати в руках зброю і кинути на вірну смерть проти червоного з'єднання.

22 січня 1918 року Центральна Рада прийняла IV Універсал, який проголошував відокремлення від Росії і утворення самостійної Української Народної Республіки.

Кілька днів Червона гвардія розстрілювала з артилерії Київ і 26 січня взяла його. Центральна Рада відступила і Житомир. Радянський уряд переїхав з Харкова в Київ.

В цей час тривала Перша світова війна. У Бресті велись мирні переговори між Радянською Росією та Німеччиною. І українська радянська влада, і Центральна Рада відрядили до Бреста свої делегації. Німецька сторона визнала делегацію Центральної Ради представницею України і не визнала радянську. 26 січня був підписаний мирний договір між Німеччиною і Центральною Радою, згідно якого Німеччина та її союзниця Австро-Угорщина надавала військову допомогу Центральній Раді у війні проти радянської влади, хоч Україна на цей час була вже радянською. Німеччина та Австро-Угорщина одержали законні підстави для пограбування. Їх 500-тисячна армія зламала за 2 місяці жорстоких боїв відчайдушний опір Української червоної армії Коцюбинського і Приймаченка і окупували Україну. Центральна Рада 1 березня 1918 року повернулася до Києва. Щоб Чорноморський флот не дістався Центральній Раді або німцям, моряки – більшовики за таємною вказівкою Леніна самі його потопили.

Щоб привернути на свій бік селян, які склали більшість населення України, Центральна Рада оголосила скасування приватної власності на землю та наділення нею безземельних і малоземельних. Це була спроба створити середній клас як опору державності. Землю треба було одібрати у поміщиків, на захист яких стали німці, та в заможних селян, які вчинили жорстокий опір Центральній Раді.

25 березня в Лубнах відбувся з'їзд заможних селян (він назвав себе з'їздом хліборобів), який різко засудив Центральну Раду. Невдоволення значної частини населення і насильницьке насадження Центральною Радою української мови, впровадження якої вимагало обережності, а головне – поступовості та недопущення примусу.

Але особливе невдоволення Центральна Рада викликала у німецьких окупантів, які вимагали близько 4 млн. тонн хліба, 200 тис. тонн м'яса, 500 млн. шт. яєць. Почалося нещадне пограбування напівголодної, виснаженої світовою та внутрішньою війною України, господарство якої було у важкому стані. Конфлікт з окупантами набув вибухового характеру. Німці розігнали Центральну Раду, віддавши владу П.Скоропадському.

Павло Скоропадський, який донедавна був генералом і одним з найближчих сподвижників царя, його військовим ад'ютантом, був лютим ворогом німців і прибічником Центральної Ради за погодженням з імператором Німеччини 29 квітня 1918 року черговим з'їздом хліборобів був обраний гетьманом України. Німці розігнали Центральну Раду.

Так в Україні було здійснено державний переворот з республіки в монархію – гетьманат. 30 квітня П.Скоропадський оголосив утворення Української держави.

Довчіть самостійно матеріал про Центральну Раду, подумайте над проблемними питаннями:

1. Чому, незважаючи на гострий конфлікт з Тимчасовим урядом в питанні автономної України, Центральна Рада швидко помирилась з ним?
2. Чому спочатку Центральну Раду гаряче підтримали всі українці, а всього через кілька місяців її нікому було захищати?
3. Чому більшовиків-ленінців на Україні в лютому було 2 тис., а в жовтні більше 80 тис., чому вони так легко встановили радянську владу в Україні?

Підведемо короткі підсумки вивчення першого питання. І Центральна Рада, і Радянська влада проголосили окрему від Росії незалежну Українську Народну Республіку. Але їхня взаємна ворожнеча і розв'язана одна проти одної братовбивча війна призвели до військового союзу української влади з Радянською Росією, а Центральної Ради з Німеччиною і Австро-Угорщиною. Вони закликали на територію України іноземних інтервентів, які повели себе як завойовники, грабіжники і окупанти.

2. Гетьманат та Директорія

Павло Скоропадський, широко освічений, талановитий і діяльний, був не лише видатним воєначальником, а й блискучим адміністратором. Твердий прихильник приватної власності, сам один з найбільших землевласників України, він суворо взявся за повернення власності тим, в кого її забрала революція. В основу культурної політики він поклав українізацію. Відразу почали працювати 54 українські гімназії, університети, відкрито державний архів, музей мистецтв, історичний музей, Національну бібліотеку. Особливою заслугою Скоропадського було заснування Академії наук.

Твердий і рішучий гетьман для врятування сільського господарства видав суворий тимчасовий закон в умовах війни про право поміщиків на примусову працю селян під час посіву та жнив, а весь хліб урожаю 1918 року – державним з виплатою власникам грошей за твердими цінами. Німці посилили пограбування селян як окупанти, а селяни взялися за зброю.

Повсталі селяни у Звенигородському та Таращанському повітах на Київщині під проводом Щорса та Боженка, а також на Чернігівщині під проводом Кропив'янського розгорнули проти німецьких загарбників стала воєнними розгорнули проти німецьких загарбників стала воєнними діями і проти гетьманських військових формувань.

В серпні літа 1918 року розпочалося організована боротьба на захист трудящих села селянської армії Махна. Улюбленець повсталих мас, талановитий майстер партизанської боротьби, легендарний народний герой Нестор Махно втілював у собі селянську повну байдужість до

комуністичних ідей і бив усіх, хто кривдив селян. За удатним батьком-отаманом відчайдушності махновці були готові йти в пекло. Всі в сідлах чи на колесах, 80 тис. кінноти, 300 кулеметних тачанок, 1 тис. кулеметів, все на підводах – ця армія миттєво виникала і миттєво зникала, була всюдисуша, невловима і непереможна. Махно мав широко розгалужену розвідку і контррозвідку, тобто всюди свої вуха, очі і караючий меч. Головною ж причиною виняткової живучості махновщини було те, що вона спиралася в основному на селянина-середняка – господаря, власника і трудівника, - якому було що захищати: добро, нажите працею, і від багатіїв, і від про радянської не імущої бідноти. Махновці відразу ж стали серйозною силою проти гетьманату.

Хоч офіційно Скоропадський гетьманом був обраний, проте його вважали ставлеником німців, монархістом і прибічником Росії як людини, близької до царя. Вже в середині травня, відразу ж після встановлення гетьманату, українські партії соціалістичного спрямування для боротьби за відновлення самостійної УНР утворили Український національний союз – УНС на чолі з Винниченком. Він розпочав переговори з німцями та Скоропадським про утворення нового кабінету міністрів. Новий кабінет було створено, і туди увійшли представники УНС.

В цей час на фронтах першої світової війни Німеччина терпіла катастрофічні поразки. Скоропадський переорієнтується на Антанту. Антанта не визнає Україну як окрему державу, бо підтримує білих антикомуністів у Росії, які за “єдину неділиму Росію”. Скоропадський виступає з заявою про федерацію України з майбутньою не більшовицькою Росією.

В листопаді 1918 року УНС створює в підпіллі Директорію на чолі з Винниченком і Петлюрою для підготовки повстання проти гетьмана. Директорія закликала до зброї, оголосивши себе владою у відновлюваній УНР. 15 листопада 1918 року під керівництвом Петлюри почалось повстання.

Великий вплив на події в Україні мали зовнішні фактори. В листопаді в Німеччині відбулися події, які в німецькому варіанті були тим, що рік тому в Росії: марксистки підняли збройне повстання за встановлення радянської влади. Це спричинило розлад у німецькій армії, яка відмовлялася підкорятись командуванню і рушила з України додому. П.Скоропадський емігрував до Німеччини. Війська директорії ввійшли в Київ, який менш як за рік 5 разів переходив з рук до рук.

Почався 1919 рік. Між собою вели боротьбу на території України різні військові сили: Червоні армії українська і російська, армія Директорії, біла антирадянська російська, на півдні експедиційний корпус і флот Антанти, війська Румунії в Бессарабії і на Буковині, війська Чехословаччини в Закарпатті, армія Польщі в Західній Україні, проти неї галицькі січові стрільці, повстанці Махна, а ще по всій Україні загони різних отаманів: Дибенка, Григор'єва, Болбочана, Зеленого, Ангела та сотні

незчисленних дрібніших “батьків”, місцеві загони самооборони. Не було ніякої влади, ніякого елементарного порядку, ніякої законності, ніякого управління. Панувало повне свавілля, стихія єврейських погромів, пограбування і здирства. Вся Україна була озброєна, вся воювала, по всій Україні гуляла смерть. В цьому кривавому хаосі пожеж, вбивств і насилля не могли функціонувати органи державного управління.

А директорія, увійшовши в Київ, розпочала революційні реформи. 26 грудня 1918 року вона видала декларацію, в якій оголосила конфіскацію землі великих землевласників і перерозподіл її серед трудового селянства, захист інтересів робітників і трудової інтелігенції, позбавлення виборчих прав буржуазії.

Це були майже більшовицькі лозунги, тобто дві ворогуючі сторони – радянська влада і Директорія, воюючи між собою, обіцяли людям майже одне і те ж. А це тільки посилювало безладдя. І сьогодні в Україні і комуністи, і антикомуністи обіцяли одне і те ж. А це тільки дезорієнтує людей.

Не було єдності в самій Директорії, там виникали постійні суперечки між прихильниками боротьби в першу чергу за соціальні інтереси і прихильниками боротьби в першу чергу за національні інтереси, як і сьогодні серед частини політичних партій України. В Директорії, коли вона прийшла до влади, відбулись корінні зміни. Винниченко, який був за союз з більшовиками і Росією, вийшов зі складу уряду, керівником став Петлюра, який орієнтувався на Польщу і Антанту. Директорія звернулась за допомогою до Антанти, зокрема до Франції за військовою допомогою. 16 січня 1919 року Директорія оголосила війну Радянській Росії.

І знову, як і в 1918 році на події в Україні дуже великий вплив мали зовнішні фактори.

Закінчилась перша світова війна важкою поразкою Німеччини та її союзників. Це призвело до розвалу Австро-Угорської імперії. Західна Україна, що входила до її складу, звільнилась і проголосила Західноукраїнську Народну Республіку – ЗУНР. 22 січня 1919 року УНР і ЗУНР об'єднались в одну державу. Але вже 5 лютого Українська Червона армія взяла Київ і Директорія залишила місто. Польща напала на ЗУНР. Галицькі січові стрільці, які захищали ЗУНР, були розбиті поляками і відступили на схід, приєднавшись до військ Директорії. Тим часом Чехословаччина загарбала Закарпаття, а Румунія Бессарабію і Буковину.

Армія Директорії, яка налічувала наприкінці 1918 року більше 100 тис. чол. Під впливом більшовицької агітації розбіглась. В ній залишилось 25 тис. чол. Антанта ж підтримувала Польщу і білу російську армію Денікіна. А Денікін і Антанта категорично виступали проти незалежності України. Ще в грудні 1918 року Антанта прислала на південь України флот і експедиційний корпус на допомогу Денікіну.

30 серпня Денікін, який навесні та влітку 1919 року успішно бив Червону армію України і Червону армію Росії, взяв Київ. До середини

вересня денікінці окупували майже всю Україну крім Західної, захопленої поляками. Саму назву “Україна” Денікін вживати заборонив, змінивши на “Юг Росии”. Галицькі січові стрільці від Директорії перейшли на бік Денікіна. Але коли Денікіна почали бити червоні, перейшли на бік червоних, утворивши ЧУГА – Червону українську галицьку армію. Зазнав кілька поразок від червоних і корпус Антанти, а розкладений більшовицькою пропагандою антантівський флот підняв червоні прапори і покинув чорноморські порти.

В другій половині жовтня 1919 року українські та російські радянські війська, селянські повстанські загони та армія Махна розгромили основні сили Денікіна і забезпечили корінний перелом громадянської війни на користь більшовиків. В першій половині лютого 1920 року червоні звільнили від Денікінців всю Україну. В квітні 1920 року Денікін покинув армію і емігрував за кордон. Залишки армії Денікіна під командуванням Врангеля укріпилися в Криму. Врангель відмовився від денікінського гасла “єдиної і неділимої Росії”, почав встановлювати контакти з Директорією та іншими антибільшовицькими силами, пообіцяв селянам землю.

Вивчаючи самостійно матеріал по другому питанню, зверніть увагу на проблему єдності національної та селянської проблеми в ході громадянської війни. Селяни склали більшість нації, село зберігало національну мову, культуру, традиції духовного життя, протистояло зрусифікованому значною мірою місту. Але роль села виявилась другорядною у вирішальні моменти.

Підведемо короткий підсумок другому питанню. В кінці 1918 – на початку 1920 року радянські сили були об'єднані у всеукраїнському масштабі і мали повну єдність з зовнішніми, російськими силами. Більшовики, червоні були щонайтісніше згуртовані залізною дисципліною під єдиним ленінським керівництвом на внутрішньому українському і зовнішньому, міжнародному рівнях.

Антирадянські ж сили, навпаки, не тільки не були об'єднані, а й гостро ворогували між собою: гетьманат, Директорія фракції, всередині Директорії, Німеччина, Антанта, Польща, січові стрільці, Денікін, отаманські загони. Радянська влада була їх всіх міцно стиснутим кулаком, а вони її – розчепіреніми пальцями, що до того ж ослаблювали один одного, заважали один одному.

3. Україна в радянсько-польській війні. Кінець визвольних змагань та їх уроки

Після першої світової війни відродилася Польська держава на польських землях, які протягом півтора століття були розірвані сусідами. Польща повела себе агресивно. Захопивши західну Україну, вона хотіла скористатись громадською війною в Росії та на Україні, щоб розширити свої територіальні загарбання. До весни 1920 року за допомогою Антанти Польща створила прекрасно озброєну 500-тисячну армію.

21 квітня 1920 року було підписано договір, згідно якого С.Петлюра віддав Західну Україну під владу Польщі. Українські політичні партії та більшість Директорії не визнали цього договору, а М.Грушевський різко його засудив.

Польсько-українські війська 6 травня взяли Київ. Галицькі січові стрільці розділились між двома воюючими сторонами: одні на радянському боці проти поляків – Червона українська галицька армія – ЧУГА, а інші на польському боці проти червоних – січових стрільців армії УНР.

На захопленій у радянської сторони території поляки поводили себе як завойовники, розпочавши масове пограбування і тепер проти населення, яке запідозрювалось у симпатіях до радянської влади, в першу чергу робітників та селянської бідноти.

В той же час глава польського уряду Ю.Пільсудський заявив, що прийшов визволяти Україну від більшовиків. Антанта вимагала від Врангеля розпочати з Криму наступ проти Червоної армії. 6 червня 1920 року Врангель завдає удару російсько-українським червоним військам, захоплює великий важливий плацдарм на півдні України, виходить до Донбасу в глибокі тили радянських армій, кинутих проти поляків та петлюрівців.

6 червня, з великим напруженням стримуючі Врангеля на півдні, Червона армія вибила поляків з Києва. Почався навальний наступ червоної кінноти, яка зім'яла і розстрожила польський фронт і рвонула на захід. Але Врангель, один з найталановитіших білих генералів, вів важкі наступальні кровопролитні бої протягом червня і липня. Лише в ніч з 6 на 7 серпня червоні зупинили Врангеля, проте аж до середини жовтня не могли переломити ситуацію на свою користь.

Успішне для червоних ішли бої з поляками. До кінця липня радянські війська повністю зайняли майже всю Україну, включаючи західні області, а північніше червоні війська під командуванням Тухачевського стрімко наближались до Варшави.

1 липня 1920 року в Тернополі було проголошено радянську владу в Західній Україні – утворення Галицької Соціальної Радянської Республіки. Її уряд – Галицький Революційний комітет (Гарлевком) очолив більшовик В.П.Задонський. Була утворена радянська влада на чолі з Ф.Дзержинським і на території Польщі, зайнятій червоними військами. Але Тухачевський під Варшавою зазнав катастрофічної поразки, мав величезні втрати і змушений був відступати.

В серпні польські війська і армія УНР Петлюри зупинили радянський наступ, відібрали Тернопіль, зайняли частину Поділля.

Польська і Радянська сторони почали мирні переговори. Цим полякам грубо порушили Варшавський договір, згідно якого зобов'язувались не вести такі переговори за спиною УНР. Радянська Росія, теж за спиною України, заради своїх інтересів віддала Західну Україну Польщі, зрадивши таким чином Гал ревком і його збройні сили – ЧУГА.

Українська радянська делегація не була навіть допущена на переговори. 12 жовтня було підписано радянсько-польський договір про перемир'я, незважаючи на протести Петлюри.

Перемир'я з Польщею дало змогу українським і російським радянським арміям під командуванням М.Фрунзе перейти в рішучий наступ на Врангеля. На боці Червоної армії проти білих героїчно воювали махновці.

А поляки кинули без підтримки українські полки Петлюри. Петлюрівці самі вели воєнні дії проти червоних, а потім, зазнавши важких поразок від червоного корпусу Уборевича, змушені були 10 листопада 1920 року відійти на територію Польщі, де були роззброєні та інтерновані.

16 листопада 1920 року червоні та махновці повністю звільнили Крим від врангелівців. Тих, хто не встиг втекти морем, військових і мирних, запідозрених у антирадянських настроях, було розстріляно.

Потім усі наявні сили червоних були кинуті на знищення махновців-вчорашніх вірних союзників проти білих. Махновці були оточені, зазнали великих втрат, але вирвались з смертельного кільця і воювали з радянською владою, що стала їх лютим ворогом, аж до кінця серпня 1921 року.

Інтерновані в Польщі залишки петлюрівських військ під командуванням Ю.Тютюнника 4 листопада 1921 року зробили невдалу спробу прорватись на Україну і підняти антирадянське повстання, але були оточені червоними ще при кордоні. Майже 400 з них не змогли вирватись з оточення, потрапили в полон і всі були розстріляні.

18 березня 1921 року в Ризі було укладено польсько-радянський мирний договір. Радянська Росія, не маючи ніякого на те права, фактично віддала полякам Західну Україну, хоч на словах визнала її незалежність від Польщі.

Особливість громадянської війни, війни між собою громадян однієї країни, в тому, що неможливо точно встановити її початок і кінець. Назвати листопад 1920 року кінцем громадянської війни навряд чи буде правильним, тому що в 1921 року може по всій території України ширився повстанський рух проти радянської влади. Для боротьби з ними залучались великі контингенти регулярної Червоної армії та спеціальні комсомольські частини особливого призначення (ЧОП) під командуванням найвидатніших червоних полководців Блюхера, Дибенка, Дубового, Косовського, Пархоменка та ін. Дуже багато було людей, які не могли повернутися до мирної праці, бо відвикли від неї і не складали зброю, бо завинили перед радянською владою, боялися розправи тих, з ким воювали, кого грабували, остерігалися кровної помсти тих, чиїх родичів убили. Це неминучі страшні наслідки громадянської війни.

Але була й не менш серйозна економічна і соціально-політична причина продовження ще на багато кривавих місяців тяжких мук залученого народу: так звана політика “воєнного комунізму”. Ще в кінці

1914 року в Росії народні маси, в першу чергу незаможне селянство, почали голодувати. Царський уряд безплатно реквізував хліб на потреби війни. В 1917 році в країні вже лютував голод, ставши однією з найголовніших соціально-економічних і соціальних проблем суспільства. Голод дуже реально міг знищити Радянську владу. Наслідуючи царя, Ленін ввів продовольчу розверстку (українською мовою точніше розкладку), яка практично означала повне безоплатне вилучення у селян хліба з заборонаю торгівлі продуктами. Крім пайки на їдця всі продукти, в першу чергу хліб, треба було примусово віддати державі.

В роки громадянської війни Україна безперервно зазнавала нещадних пограбувань білою і червоною Росією, Австро-Угорщиною, Німеччиною, Антантою, Польщею, своїми отаманами. За цих умов ленінська продрозкладка залишала селянинові той мінімум харчів, який був достатнім лише для виживання, тобто щоб не померти голодною смертю, хоч до втрат від війни голод додав багато могил.

Радянська влада дала селянам у користування землю, але в роки громадянської війни забрала у них те, що вони на цій землі виростили своєю працею. Для селянина ж важливе не користування землею для праці, а користування результатами праці. Тому значна частина селян під кінець війни розчарувалась у більшовиках і їх твердо підтримувала лише біднота. Але біднота становила більше половини селян, і разом з робітниками (а їх на Україні було багато) їх цілком вистачало, щоб радянська влада перемогла. Але було багато й тих, хто продовжував з нею боротьбу після її перемоги, тобто формального встановлення.

Особливо сприятливим для радянської влади чинником було те, що вона спиралась на міста, центри промисловості, транспорту, управління. Місто мало панівні позиції над селом.

Зробимо короткий висновок з третього питання. Директорія, як і Центральна Рада і гетьманат Скоропадського, переоцінювала значення національного питання. Воно насправді не було таким гострим, щоб переважити проблеми миру, хліба і землі. Соціальні проблеми перевершили національні.

Зробимо короткий висновок з лекції.

З лютого 1917 року до 1921 року на Україні відбулися події, які підготували підсумки великого і важливого етапу її економічного і соціально-політичного розвитку – етапу переходу від феодалізму до капіталізму. Україна разом з іншими європейськими країнами пережила бурхливий період початку новітньої історії. Але в силу свого міжнародного становища, під вирішальним впливом зовнішніх сил, що мали на неї домінуючий вплив, Україна потрапляє в радянську систему, так звану соціальну систему, що до кінця 80-х років ХХ століття визначило її долю.

Про входження України в так звану “Епоху соціалізму” – наступна лекція.